

„... egy másik társadalmat kívülállóként csak akkor lehet megérteni, ha először teljesen együtt élünk azzal”

Beszélgetés Ieda Osamu japán Kelet-Európa kutatóval

Ieda Osamu a sapporoi Hokkaido Egyetem Szláv Történelmi Kutatóintézetének professzora, 2002–2004 között igazgatója. 2004 óta a japán Consortium for Area Studies elnöke, 2006-tól a Japán Tudományos Tanács levelező tagja.

Mindenekelőtt rövid személyes bemutatkozásra kérlek.

1953. január 15-én születtem Aichi megyében, egy Toyohashi nevű, többszáz éves városban. Onnan kerültem a Nagoyához, a megye fővárosához közel fekvő Kasugai nevű városba, ott nevelkedtem és jártam középiskolába. Annak befejezése után egy évvel kerültem a Tokiói Egyetemre. Középiskolás koromban nem igazán a tanulás érdekelt, a politika már inkább, egy baloldali diákmozgalomban vettem részt elég aktívan. Első találkozásom a magyar kultúrával, filozófiával is akkoriban történt, mert véletlenül kezembe került Lukács György Történelem és osztálytudat című könyve, melyet még a két világháború között lefordítottak japán nyelvre. Lukácsnak egyébként Japánban több szakértője is van, ismerik ott munkásságát. Túlérett diák voltam, s bár nem értettem meg először, hogy miről is szól a könyv, de végigolvastam.

Közgazdaságtudományt hallgattál a Tokiói Egyetemen, miért ezt választottad? Hogyan fordult az érdeklődésed Kelet-Európa felé?

Ahogy említettem, marxista gondolkodású fiú voltam, és úgy gondoltam, hogy a gazdaság a legfontosabb tényező a társadalomban, ezért akartam közgazdaságtant tanulni. De közben a történelem egyre jobban érdekelt, így választottam a gazdaságtörténetet. Már az egyetemi évek alatt felkeltette az érdeklődésemet az 1919-es magyar Tanácsköztársaság is mint szocialista, első kommunista hatalomátvétel az orosz forradalom után. Japánban akkor többen is foglalkoztak ezzel a témával. Én valamiféle magyar eredetű, sajátos szocialista gondolkozást próbáltam vizsgálni annak kapcsán. Akkor kezdtem jobban figyelni a magyar történelemre.

Gazdaságtörténetet az egyetemen az akkor már nyugdíjba ment Ohtsuka Hisao professzor tanítványaitól tanulhattam. Ezek egyike, Hizen Eiichi volt a közvetlen tanárom, aki elsősorban Németországgal foglalkozott. A Tokiói Egyetem Közgazdasági Karán az európai gazdaságtörténet pusztán angol, francia és német történetet jelentett. És persze emellett Japánról tanultunk. Dolgozott ott azonban egy fiatal tanár, aki épp akkor tért vissza a Szovjetunióból. A szocializmus közgazdaságtanát mindemellett majd csak a '70-es évek végétől vagy a '80-as évek elejétől oktatták ott, tehát tulajdonképpen már a Szovjetunió történetének az utolsó szakaszában. Ohtsuka marxista elmélete szerint megkülönböztethető egy nagyon primitív gazdasági modell, majd a feudális gazdasági modell, végül a kapitalista gazdaság, de ezek egyidőben is létezhetnek. Afrika például alkalmat nyújt a primitív gazdasági modell vizsgálatára. A 19. századi Kelet-Európa pedig eszerint példa lehet a feudális jellegű modellre, miközben Nyugat-Európában vagy az USA-ban már a kapitalista gazda-

ság működött. 1848 után a kapitalizmus rendszerére való átalakulás nagyon gyorsan ment végbe, s egy torlódott modell, egy korai monopolista kapitalista modell alakult ki, melyben a nagy földbirtokosok szerepe nagyon fontos volt a mezőgazdaság átalakulásában. Másrészt Ohtsuka úgy vélte, hogy a földközösségek szerepe is fennmaradt ezen a területen. Ohtsuka elméleti tételeit azonban nem igazán lehet összhangba hozni a kelet-európai modern gazdaság fejlődésével, szerinte a kapitalista átalakulás után a középparasztság kétfelé oszlik, de a magyarországi statisztikák inkább egy egyirányú, lefelé való mozgást mutatnak. Az én érdeklődésemet az keltette fel, hogyan lehetne másként magyarázni a kelet-európai gazdasági fejlődés útját. Amikor azonban az egyetemi diplomamunkámat írtam a 19. századi magyarországi gazdaságról, még nemigen lehetett ott más elmélet szerint ezt leírni, én is azt használtam. Berend T. Iván és Ránki György munkáit akkor már lehetett angolul olvasni, emellett azonban Illyés Gyulának A puszták népe című műve gyakorolt rám hatást, amit japánul olvashattam. Negyedéves koromban ugyan végigolvastam a *Learn Hungarian* című vaskos magyar nyelvkönyvet, de nem értettem, milyen nyelv ez, ezért abbahagytam a tanulást. Tehát addig, amíg nem kerültem Magyarországra 1977-ben, nem használtam a magyart nyelvet, csak angolt és németet.

Mire vezethető vissza nálad a mezőgazdasággal kapcsolatos érdeklődés?

Nehéz ezt megmondani. Talán mondhatjuk, hogy az is ösztönző lehetett, hogy Ohtsuka elméletében sem volt megoldott a feudális és kapitalista modell közötti átmenet kérdése, márpedig abban a mezőgazdaság kulcsfontosságú szerepet játszott.

A családomnak távoli kapcsolódása van a földműveléshez, hiszen anyai ágon a dédapám, mondjuk, magyarországi fogalmak szerint gazdagparaszt volt, de a háború utáni földreform során elvesztette földjét. Apai ágon pedig nagyapám kisenemes volt, nemességét a 18. század végén szerezte, ő volt az utolsó szamuráj a családban, de már ő sem a földből élt. A családi hagyományok tehát nem nyújtanak közvetlen magyarázatot.

Szakmai érdeklődésedre egy személy, Minamizuka Shingo, aki jelenleg a tokiói Hosei Egyetem professzora, is hatást gyakorolt. Vele mikor ismerkedtél meg?

Utolsóéves voltam az egyetemen, amikor Momose Hiroshi professzor tartott egy előadást a Szovjetunió külpolitikájáról, pontosabban a Szovjetunió és a balti államok, illetve Finnország diplomáciai kapcsolatairól a két világháború között. Őt kérdeztem, hogy magyar gazdaságtörténetről nem tudna-e nekem irodalmat ajánlani. Ő pedig ajánlotta egyik kollégáját a Tsudajuku Chiba Egyetemen, Shingot, aki akkor, 1976-ban tért vissza Magyarországról, ahol ösztöndíjasként kutatott. Shingo aztán sokat segített nekem, főképp angol nyelvű szakirodalommal. Azt tanácsolta, hogy akár Magyarországgal, akár más kelet-európai országgal akarok foglalkozni, mindenképpen érdemes Magyarországra menni, mert a gazdaságtörténeti kutatások igen jó színvonalúak. 1977 tavaszán aztán Berend T. Iván látogatott Japánba, többször találkoztam vele, beszámolót tartottam a diplomamunkámról, és ő azt mondta, ha volna kedvem, szívesen látna Magyarországon ösztöndíjasként. Már akkor létezett a két ország között bizonyos ösztöndíjas keret. A három-négy helyre akkor hatnyolc ember jelentkezett, s én is megkaptam az ösztöndíjat. 1977 októberében már itt is voltam Magyarországon, a Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékéhez tartoztam, azóta ismerjük mi is egymást. Másfél évre érkeztem, de azután hosszabbítottam, úgyhogy végül két évet és néhány hónapot töltöttem itt, s csak 1979 decemberében tértem haza.

Határainkon túl „... egy másik társadalmat kívülállóként csak akkor lehet megérteni ...”

Milyen témával érkezél? Mivel töltötted ezt a több mint két évet? Kikkel kötöttél személyes kapcsolatokat?

Akkoriban még nem volt konkrét témám. Az ösztöndíjhoz csak valami általános munkatervet kellett készíteni: a magyar gazdaság fejlődése vagy valami ehhez hasonló szerepelt abban. Az első cél az volt, hogy magyarul tanuljak, az első hét–nyolc hónapot teljesen a magyar nyelv elsajátításának szenteltem. Naponta több mint tíz órát, esetenként akár tizenkét órát is tanultam, és szerencsém is volt, mivel egy idős, de nagyon intelligens ügyvéd néni-nél laktam. Ő pedig, ha elkövettem valami nyelvi hibát, azonnal kijavította. A szókincsem is részben tőle származik, az udvarias kifejezéseket például, tehát a szocializmusban használatos „jó napot!” mellett a „kezit csókolom”-ot és így tovább tőle tanultam.

Ezt követően kezdtem el szakirodalmat olvasni, de még nem kristályosodott ki, hogy miről is írom majd a doktori disszertációm. Tulajdonképpen már nem is a gazdaság érdekelt elsősorban, hanem a társadalom, az agrártársadalom. És akkor a szocializmus és az agrártársadalom „találkozó pontjával” rátaláltam a második világháború utáni földreformra. Japánban is döntő szerepe volt a világháború utáni földreformnak abban, ahogy a társadalom azt követően változott, és gondoltam, Magyarországon ugyanez a helyzet. Így kezdtem el Donáth Ferenc műveit olvasni és részletesebben foglalkozni a földreformmal. Felkerestem, és szerencsémre még interjút is készítettem Donáthtal, a szociológus Juhász Pálon keresztül kerültem vele kapcsolatba. Úgy terveztem, a földreformról fogok írni, az volt a kiinduló gondolat, hogy a faluközösség 1848 után is fennmaradt, s annak átalakulása érdekelt engem 1945-ben. Donáth két agrárforradalomnak nevezte, a kapitalista földreform és a szocialista átalakulás egyidejűségét. De engem még a harmadik is érdekelt: hogyan hatott a földreform erre a faluközösségre. Született is két japán nyelvű cikkem erről. Mindezt azonban a történeti előzményekbe akartam beleágyazni, így jutottam el visszafelé a Károlyi Mihály-féle földreformhoz, Darányi Ignác elképzeléséig, majd az agráriusokig. De ez már inkább a Magyarországról való hazatérésem után történt.

Mi történt a Japánba való visszatérése után?

A következő öt évben a doktori disszertációm írtam, amit 1985-ben védtem meg a Tokioi Egyetemen, ennek a címe már „Agrárius mozgalom és szövetkezet, agrárizmus és szövetkezeti mozgalom Magyarországon 1879-től 1918-ig”.

Ez akkoriban Magyarországon sem volt igazán divatos téma. Kikkel tudtál ez ügyben konzultálni?

Konzultálni valójában senkivel sem tudtam. De azért egyrészt a Te „Iparosodás agrárországban” című könyved egyfajta ösztönzést adott, mivel nagyjából ugyanolyan keretben gondolkodunk abban a tekintetben, hogy agrárius, tehát agrárországban kell elgondolni az iparosodás kereteit. Aztán említhetem Hanák Péter cikkeit, aki ugyan – enyhén szólva – nem értékeli pozitívan az agrárius mozgalmat, de az ő írásain keresztül kezdtem el megismerkedni azzal. Szerencsémre, amikor itt voltam Magyarországon, már gyűjtöttem a 19. századi agrár-, illetve mezőgazdasági témájú könyveket az antikváriumokban, például Gál Jenő műveit vagy Kerék Mihály munkáit. Károlyi Sándor műveit pedig egy magyarországi ismerősöm küldte utánam fénymásolatban. Levéltári kutatásokat azonban majd csak a második magyarországi utam alkalmával végeztem.

1986-ban aztán állást kaptam a Hiroshimai Egyetemen. Miyano Keiji professzor hívott oda, aki amerikai gazdaságtörténettel foglalkozott, szintén Ohtsuka tanítványa volt. Nem egészen öt évig voltam ott tanársegédként. Azt gondoltam, a professzornak kell majd segí-

tenem valamely kutatásban, de nagyon nagy szerencsémre Miyano teljesen szabadon hagyott, nem volt hivatali elfoglaltságom. Így elérhettem, hogy különleges elbírálás eredményeképpen két évig újra Magyarországon tartózkodhattam. Eközben kaptam Hiroshimában a fizetésemet, s abból meg tudtunk itt élni. Akkor már ugyanis családotul érkeztem. A nejem, Yuko történelmet, illetve pszichológiát tanult az egyetemen, s Masarykkal, a Csehszlovák Első Köztársaság elnökével foglalkozott, de nem történészként, hanem pszichológusként. Ő a Waseda Egyetemre járt, de a japán történészek Kelet-Európa Történeti Társasága rendezett 1981-ben egy nemzetközi konferenciát Japán és a kelet-európai országok közti kapcsolatokról, és a konferencia előkészítése kapcsán találkoztunk és dolgoztunk együtt vele, s már egy év múlva össze is házasodtunk.

Mikor jött létre a japán történészek Kelet-Európa Története Társasága?

A Társaságot Shingo szervezte 1976–1977-ben, közvetlenül azután, hogy Magyarországról hazatért. A Tokioi Egyetemen tanított Eguchi Bokuro professzor, Shingo tanára, aki Oroszországgal foglalkozott, s nagy szaktekintély volt akkoriban. Őt nagyon érdekelte a kelet-európai történelem is mint a Szovjetunióknak alárendelt népek története. Aztán több személy is fontos szerepet játszott az alapításban a tekintélyével: Kido Shigeru, a Kobe Egyetem professzora, aki a Balkán történetével foglalkozott, a már említett Momose, azután Miyajima Naoki, aki talán Lengyelországgal foglalkozott, azután említhetem a Németország történetét kutató Kumagai Kazuot és Tanaka Kazuot, aki műfordító volt, és Szerbiával foglalkozott. Eguchi lett a társaság formális elnöke, de ténylegesen Shingo szervezte, eredetileg ötven–hatvan fő részvételével. Ma is működik a szervezet hivatalosan nyilvántartott társaságként, több mint kétszáz taggal. Valamikor szóba került, hogy ne csak történeti társaság legyen, hanem mindazokat foglalja magában, akik Japánban Kelet-Európával foglalkoznak, de végül maradtunk az eredeti keretben.

Mivel telt a második ösztöndíjas időszakod Magyarországon?

Szervezetileg akkor az Akadémiához tartoztam, pontosabban a Közgazdasági Egyetemre telepített Kelet-Európa Történeti Kutatócsoporthoz, melyet Gyimesi Sándor vezetett, ott találkoztam Fekete Lászlóval, Vári Andrással, Bácskai Verával, Halmos Károllyal. Eközben levéltári kutatásokat folytattam, a Hangya Szövetkezet történetét írtam, amely meg is jelent magyarul az Agrártörténeti Szemlében. Ekkoriban azonban a magyar történelem új irányba kezdett fordulni. Már az első itt tartózkodásom alatt megismerkedtem Törzsök Erikával s az ő révén nagyon sok emberrel. Már 1987 végén elhívott Pozsgay Imre előadására, melyen ő Nagy Imre kivégzésének évfordulója kapcsán beszélt. Nagy meglepetés volt ez nekem. Attól kezdve több ilyen történeti jelentőségű találkozón, előadáson részt vettem, például a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének (TDDSZ) alakuló ülésén is. Így, miután az első év jórészt a levéltárban telt, a második évben, a magyarországi politikai változások után egyre több újságíró, tévés érkezett Japánból, s én tolmácsként működtem közre. Sajnos épp 1989 októberében, még október 23-a előtt haza kellett mennem. De az, hogy 1988–1989-ben a legfontosabb események szemtanúja lehettem itt, döntő volt szakmai életem formálódására nézve is. Egyre többet írtam az akkori magyar politikai–társadalmi változásokról, s úgy éreztem, Japánban az emberek elsősorban erről szeretnének tudni, nem száz évvel korábbi dolgokról.

Mikor kezdte kijárni a Kecskemét környéki tanyavilágba?

Az is 1988-ban kezdődött. Úgy gondoltam, hogy esettanulmányok készítése fontosabb az én számomra, mint általános áttekintő írások papírra vetése. A szocializmus alatt nemigen születtek olyan írások, amelyek bemutatták volna, hogy egy önálló parasztgazda hogyan élt akkoriban, hogyan tevékenykedhetett a kollektivizálás politikája árnyékában. Törzsök Erika segített egy ismerősén keresztül. Így kerültem el az önálló gazdálkodó Gabi bácsihoz, Csertő Gáborhoz a Szarkás tanyára, először csak egy formális beszélgetésre, de attól kezdve többször felkerestem. Az már Yukó gondolata volt, hogy először a bizalmát kell megszerezni ahhoz, hogy érdekes dolgokat tudhassunk meg tőle, márpedig akkor együtt kell vele dolgoznunk. Így hónapokon keresztül mentünk betakarításra, szőlőszedésre, almaszedésre. Így is több mint félév kellett, mire a feleségével együtt a bizalmukba fogadtak, végül barátok lettünk, s – mivel nem volt gyermekük – mintegy fogadott fiuknak tekintettek. Aztán egyszer csak, jól emlékszem, a tiszta szobájából Gabi bácsi kihozott egy csomó iratot, az ötvenes évektől, a negyvenes évek végétől felhalmozódott kis cédulákat, számlákat, jegyzeteket, s azokból visszamenőleg fel lehetett vázolni gazdaságának a fejlődését. Meglepődtem, amikor láttam, hogy már a hetvenes években szerződés jöhetett létre Gabi bácsi és a helyi szakszövetkezet között. A szövetkezet a földjét bérletbe adta Gabi bácsinak, tehát a szocializmus alatt lehetett ilyet csinálni. Saját földje úgy húsz-harminc hold volt, de a bérletnek köszönhetően több táblán több mint száz holdon gazdálkodott. Úgynevezett kulák családból származott, a családnak a két világháború között 200–300 holdja volt, ezt azonban elvesztette a szocializmussal, hogy aztán Gabi bácsi ugyancsak a szocializmusban – ha nem is tulajdonként – visszanyerje. Mindig édesapjának a háború előtti gazdálkodása volt a minta számára, azt követte, s egyfajta hagyományos parasztgazdaságot hozott létre: nem szakosodott, hanem többféle állat és növény szerepelt gazdaságában. Ekkora gazdaságot persze egy házaspár nem tud megművelni, részben szomszédokat alkalmaztak, de befogadtak embereket messziről is. Vagyis személyes ismeretségen keresztül alkalmanként akár tíz embert is foglalkoztatott, de négy-öt fő állandóan ott lakott az istálló melletti kis lakókamrában. Ez a munkaviszony is teljesen hagyományos volt: a gazda és a neki alárendelt cseléd személyzet. Emlékeztetett engem ez a Puszták népére. Volt egy öreg cseléd például, aki évtizedek óta ott lakott, ő Gabi bácsival egyidős volt, s még Gabi bácsi apjának volt a cselédje. Persze több városi házat is fenntartottak, de azokban nemigen lakott senki. Azt tervezték feleségével, Ilonka néniel, hogy addig művelik a földet, míg bírják, azután a tanyát majd átalakítják öregek otthonává, magukhoz hasonló sorsú, gyermektelen házaspárokat fogadnak be oda, alkalmaznak majd egy ápolónőt, de ez végül nem valósult meg. Velük persze majd a következő magyarországi itt tartózkodásunk alatt, 1992-től is tartottuk a kapcsolatot. Érdekes volt látni, hogy – lehet, idős kora miatt is – Gabi bácsi nem tudott beilleszkedni az új gazdaság szerkezetébe. Sokat panaszkodott például arra, hogy a szóbeli megállapodást már mennyire nem tartották be partnerei.

1989 őszén visszamentetek Japánba, s legközelebb 1992-ben jöttetek, akkor Veszprémbe. Mi történt eközben?

Amikor visszamentem Hiroshimába, úgy nézett ki, néhány éven belül docens leszek, s akkor a tanítás lesz a fő munkám. De láttam, hogy akkoriban oly gyorsan változó állapotban van Magyarország, és sajnáltam, hogy ha elkezdek tanítani, nem tudok annyira sűrűn jönni. S éppen akkor jött az ajánlat, hogy a sapporoi egyetemre egy kutatóintézetbe menjek dolgozni. Elég kínos volt a dolog, de Miyano professzor nagyon megértő volt. Így kerültem 1990 októberében oda, ahol a mai napig is dolgozom. Ez tulajdonképpen egy a szláv térség történetét kutató központ, amelyben magyar történelmi kutatások is helyet kapnak.

És aztán 1992-ben újra itt vagytok Magyarországon ...

Japánba való visszatérésem után azonnal pályáztam ösztöndíjra, s már 1991-ben jelezték, hogy a következő évben jöhetnek Magyarországra egy évre. Közben azonban 1992 végén megszületett második gyermekünk, Ryoko, s ezt követően egy hónaposként már hoztuk is őt magunkkal. Hogy miért épp Veszprémet választottuk? Az előző itt létünk alkalmával Pesten laktunk, a Tiszántúlra többször is ellátogattam, azután pedig Kecskemétre jártunk, a Duna-Tisza közét is megismertük, így maradt a Dunántúl. Egy ismerősömön keresztül lehetőségeket kerestem, s Veszprémben adódott ez. Nekem egy év múlva haza kellett mennem, de a családom maradt, mivel a fiam, Takeshi hegedű tanulmányait nem akartuk félbeszakítani, másrészt pedig nekem odahaza a kutatáson kívül nem volt kötelezettségem, ezért aztán kétlakiként jöttem és mentem, egy hónapig Sapporóban voltam, aztán egy hónapig itt. Már nem is, tudtam, hogy melyik is a mi saját lakásunk. Végül 1994 őszén költöttünk valamennyien haza.

Veszprémben a Megyei Tanácshoz voltam helyezve, szerencsém volt ezzel is, ott működött például a *Comitatus* nevű folyóirat szerkesztősége, Agg Zoltán, Oláh Miklós, Tóth Tibor, Navracsecs Tibor részvételével, mely lap az összes megyét próbálta összefogni egyfajta kutatóközpontként is.

Itt az első témám a mezőgazdaság 1989 utáni átalakulása volt, tehát a tsz-ek átalakulása és a magángazdálkodás létrejötte a posztkommunista átmenet idején. Itt is esettanulmányokat készítettem, mégpedig cégbírósági papírokat használva forrásként (már Gabi bácsi gazdaságának elemzésekor is ehhez folyamodtam) egyrészt Kecskeméten, részben a Megyei Levéltár akkori vezetője, Tóth Ágnes ösztönzésére, részben pedig Veszprémben. Általában véve igencsak unalmas papírok ezek, de például a tsz-ek átalakulási közgyűléseiről szóló jegyzőkönyvekre ez nem igaz. Itt a tagok nyíltan beszéltek arról, mi tetszik, mi nem tetszik, tiltakoztak és kritizáltak. A cégbírósági kutatásokban segített az, hogy a Megyei Tanácsnál kaptam egy asztalt, és amikor mentem bárhová, a Tanács külügyese már előre odaszólt, és így könnyebb volt ott a dolgom elintézni. Aztán a kárpótlási jegyekkel történő földvásárlásokon is részt vettem megfigyelőként, amelyeket a kárrendezési irodák, az agrárkamarák, a földhivatal bonyolított. Külön foglalkoztam a szőlőgazdaságok átalakulásával.

A másik témám a helyi, megyei önkormányzatok átalakulása volt az új önkormányzati törvény elfogadása után: a megyék és a helyi önkormányzatok átszervezése, a megye és a helyi önkormányzatok közti viszonyok átalakulása, az új megyei közgyűlések irányítása, a megyei elnök és a megyei közgyűlés közti viszonyok jellemzői, a kisebbségi önkormányzatok megalakulása. Személyes élményeken keresztül tapasztalhattam, hogyan zajlik a városi és megyei élet átalakulása a szocializmus után.

Sose jutott eszedbe, hogy írj egy nagylélegzetű munkát, mondjuk, „A rendszerváltozás Magyarországon” címmel?

Nem én írtam ezt meg, hanem Yuko. Annak idején nemcsak Magyarországon tartózkodtunk, hanem mentünk Csehországba, Szlovákiába és Erdélybe is. Ahogy már Shingo is mondta, valóban érdemes volt magyarul megtanulni, mert sokan vannak magyarok a környező országokban is, tehát a magyar nyelvtudásom sokat segített, hogy nemcsak Magyarországgal, hanem a környező országokkal is foglalkozhassam. És esténként Yukonak elmeséltem mindazt, amit hallottam, láttam, megvitattuk, mit hogyan lehet értelmezni, nem is első olvasója, hanem inkább első hallója volt a későbbi tanulmányaimnak. Yuko aztán „Magyar rapszódia” címmel meg is írta japánul élményeinket, tizenötezer példányszámban

Határainkon túl „... egy másik társadalmat kívülállóként csak akkor lehet megérteni ...”

jelent meg nagy sikerrel 1991–1992 táján. Így Japánban Magyarországgal kapcsolatban a feleségem tulajdonképpen jobban ismert a közvélemény előtt, mint én magam.

Erdélyben hova jártatok?

Marosvásárhelyre, Nagyváradra, Székbe. Marosvásárhelyen Ágoston Vilmost kell megemlítenem, akivel még a hetvenes években ismerkedtem meg, aztán Molnár Gusztávot.

Pesten is megismerkedtünk egy erdélyi magyar családdal Szék községből. Annak idején sokan jöttek Pestre Erdélyből népművészeti tárgyakat árulni, s egy családdal Yuko összetalálkoztunk, sok dolgot vásárolt, mivel segíteni akart ezzel, s összebarátkoztunk.

Milyen újdonságok következtek az azóta eltelt időben?

A vidéki önkormányzatokról szóló kutatásokat folytattam 1997–1998-ig, szerkesztettem is egy kötetet e témában. Az agrárátalakulás kérdéskörében pedig tartottunk egy konferenciát 2000-ben Csehországban, s kibővítettem a témát a magyar, cseh, bolgár, lengyel, kelet-német összehasonlítás irányába, ebből is született egy szerkesztett kötet. Emellett egy harmadik témába is belefogtam. A Japán Kelet-Európa Története Társaság rendezett egy konferenciát „gondoljuk újra a kelet-európai történelmet” témában. S én ott Kádár Jánosról tartottam előadást, melyben eszmetörténetileg kívántam megvizsgálni a Kádár által előszeretettel használt népi–nemzeti fogalmat, s azt, hogyan lehet Kádárt elhelyezni a magyar történelemben. E tekintetben Illyés Gyula 1956 utáni írásai nagyon érdekesek voltak számomra, mert ő tudatosan a hatalomhoz közel álló fogalmakat használva, úgy láttam, kritikát fejtett ki, például az 1977 karácsonyán megjelent híres „Válasz Herdernek és Adynak” című cikkében a Magyar Nemzet hasábjain, s a nemzeti eszme már sokkal fontosabb volt számára, mint a népi. A '70-es évek végétől kezdve pedig az ő általa képviselt felfogás került előtérbe. Mégsem látom, hogy az ő gondolatai nyertek volna teret 1989 után, mivel Illyés Ády gondolataiból akart indulni, s nemzetértelmezése nemcsak magyarokra vonatkozik, hanem a nemzetek közti együttélés is lényeges szerepet játszik benne. Márpedig az 1990-es években a magyar politika egyre „nacionalistábbra tolódik”.

Meglepően nagy az érdeklődés a japán kutatók részéről a kelet-európai nemzetproblematika iránt. Hogyan lehet ezt a japán történelemben nehezen értelmezhető kelet-európai jelenséget egyáltalán „lefordítani” egy másfajta gondolatrendszerbe?

A mai Japánban nagyon fontos fogalom a nemzet, pontosabban az állam és nemzet, s még inkább a nép és nemzet közti különbség, mégpedig a koreai kisebbségi kérdés vagy a kínaiakkal való kapcsolat folytán. Ilyen szempontból a kelet-európai nemzetiségi kérdés, ahol mindig is elkülönült állam és nemzet, s egy államon belül több nemzet is létezett, igen tanulságos. Tehát miközben valóban messze állhat ez a nemzetfogalom a japán kultúrától, mégis a japánok sem alakíthatnak ki a 21. században más népekkel, más nemzetekkel tartós és kölcsönös jó kapcsolatot efféle különbségtétel nélkül.

A japán egyetemeken a történelmet három részre tagolva oktatják: japán történet, Ázsia-történet és Európa-történet. A Ti kutatóintézetetek hogyan tagolódnak bele ebbe a szemléletbe?

Nálunk az ázsiai történelem kínai történelmet jelent (India inkább filozófiatörténeti szempontból tűnik fontosnak). Európa pedig Nyugat-Európa története, pontosabban a görög–római birodalom, a frank–germán birodalom és Anglia újkori története. Ilyen szempontból tehát teljesen marxista jellegű a történelemfejlődésnek azon modellje, amire az európai

történelem oktatása épül a japán egyetemeken. A többi térség történetével nem tanszéken levő professzorok foglalkoznak, hanem különböző kutatóintézeti dolgozók. Létezik például Tokióban egy Ázsia–Afrika Kutatóközpont, amelynek kutatási területében már benne van a Kínán kívüli Dél-Kelet-Ázsia, India, Izrael is. A Tokiói Egyetemen működik külön egy Ázsia-kutató Intézet is. Az Amerikával foglalkozó kutatások szétszórva folynak, kevésbé intézményesített keretek között, s ezek sorában létezik a sapporoi Szláv Történeti Kutatóintézet is.

A szlavisztikai intézetek világszerte hagyományosan szovjetológiára specializálódtak, ezért a Szovjetunió szétesése mindenütt megrázta azokat. Mi volt a helyzet nálatok? Mennyire változott meg az intézmény profilja a Szovjetunió felbomlása után?

A kutatószemélyzet bizonyos fokig kicserélődött, akik szovjetológiával foglalkoztak – tehát a szocializmus elemzésével – eltávoztak, de a többség egyébként is történész volt. Ezért némileg más volt a helyzet, mint az USA-ban, ahol jórészt politológusok, közgazdászok dolgoztak az efféle intézetekben.

Ezt követően, 1999–2000-ben majdnem egy évig ismét Magyarországon voltatok ...

Akkor Pest környékén laktunk, két településre jártam, egyrészt Lajosmizsére és Hajdúszovátra, az agrárátalakulás legújabb fejleményeit kutattam. Aztán egy félévre Oxfordba mehettem, azt követően azonban 2002–2004 között az intézetünk igazgatója voltam, nagyon sok adminisztratív elfoglaltsággal. Ekkoriban szerveztem például a magyarországi státustörvényről egy konferenciát, mely érdeklődésem a magyar nemzeteszme fejlődésének vizsgálatában gyökerezett, az MDF és a FIDESZ politikája érdekelt e tekintetben.

Most folyamatban van egy nagyon érdekes kutatási programod Szlovákiában.

Ez a program a státustörvényről szóló kutatás továbbfejlesztése, immáron nem az eszmétörténet szemszögéből, hanem annak vizsgálataként, hogy a kisebbségben élő magyarok hogyan képzik el saját nemzetiségük sorsát. Politikusok szájából sokszor elhangzott, hogy az EU integráció keretein belül az egységek többé már nem az államok vagy nemzetek, hanem a különböző „közösségek” lehetnek. De mi is a magyar közösség? A kisebbségben élő magyarok regionális hovatartozását, identitását szeretnénk vizsgálni a középiskolai tanulók gyakorlati pályaválasztásán keresztül. A kutatás egyrészt a galántai járásban folyik, mely épp a magyar és szlovák közösség határán fekszik. Galánta maga régebben magyar többségű település volt, de most már egyre fogyóban van a magyar lakosság. Emellett vizsgáljuk Diószeg községet, amely valamivel északabbra található. A fő kérdés a pályaválasztás maga: az adott egységen belül visszamenőleg huszonöt évre kik hová mentek tanulni, azt követően hova mentek dolgozni, jelenleg hol dolgoznak. Összesen tíz-húszezer ember adatait kívánjuk elemezni az iskolák közreműködésével. Különösen az ottani magyar értelmiségi családok sorsa, a következő generációnak az újratermelése érdekel engem. Személyes ismeretségen keresztül kerültem kapcsolatba egy diószegi volt tanítónővel, Talamon Edittel. Másrészt még a Hangya szövetség kapcsán kerestem valakit, aki annak utódszervezetével, a Hanza szervezetekkel foglalkozott Galántán. Így jutottam el Pukkai Lászlóhoz, a galántai gimnázium volt történelem tanárához. Ők segítenek nekem a kutatásban. Egy mintafelmérést tavalyelőtt végeztem, az jól sikerült, nagyon segítőkészek voltak a tanárok. Most pedig nemcsak magyar iskolákra, hanem szlovák iskolákra is kiterjesztettem a kutatást, hogy össze lehessen majd hasonlítani az adatokat.

Határainkon túl „... egy másik társadalmat kívülállóként csak akkor lehet megérteni ...”

A Japán Tudományfejlesztési Alap finanszírozza a programot, jelenleg három évre szóló támogatásom van, évente körülbelül húszmillió forint értékben. De ez egyébként egy tágabb keretű összehasonlító vizsgálat része, mások a „román közösség”, „szlovák közösség” és így tovább földrajzi mobilitását, lehetőségeit elemzik, de ilyen nagyszabású empirikus felmérésen csak én dolgozom. Azt vizsgáljuk tehát, milyen új típusú közösségek formálódnak az EU-n belül a hagyományos nemzeti, állami tagolódás mellett.

Mennyiben változott az elmúlt harminc év során a Kelet-Európához való viszonyod?

Sokat változott. Először is, Japánban most jóval nagyobb az érdeklődés Kelet-Európa, Magyarország iránt, mint régebben, amikor tudományos szinten talán intenzívebb volt ez a jelenleginél, de most gazdasági, turisztikai, kulturális téren mindez sokkal érezhetőbb. Kezdetben én is a saját tudományos érdeklődésemet követtem. Ez is halad tovább, de most már inkább az áll az előtérben számomra, hogy az egész térség fejlődéséhez én mivel tudok Japán részéről hozzájárulni. Például hosszú távon fontosnak tartanám, hogy legyen a térségben az országok között egy közös rádió, televízió vagy internetes honlap. Az elősegíthetné a népek között egymás mélyebb megértését, amire nagy szükség lenne, hiszen például a magyar kérdést illetően is bármikor újra kiéleződhetnek az ellentétek. Hiányzik ez Kelet-Ázsiában is, ha például közvetlenül hallhatnánk híreket Koreából vagy Kínából, pontosabb képünk lenne arról, mi folyik ott, s ezáltal a népek közelebb kerülhetnének egymáshoz.

Mennél jobban megismer az ember egy másik kultúrát, mennél megértőbb lesz vele, ahogy megismeri, egyre kritikusabb is lesz vele szemben. Másképp látod ma, kritikusabban látod ezt a térséget, mint amikor először jártál itt hosszabb időre?

Igen, biztosan. Amikor elkerültem ide, Magyarországra, baloldali beállítottságú voltam, s csak magyarokkal kommunikáltam. Vannak tapasztalataim japán kollégáimmal is, akik oly sokat foglalkoznak, mondjuk, Szlovákiával, hogy maguk is szlovák nacionalistaként gondolkoznak. Én is például húsz–harminc éve foglalkozom Magyarországgal, de mit tudok például Lengyelország történetéről? Nagyon keveset. Ezért is foglalkozom most azzal, hogy Niederhauser Emil könyvét a kelet-európai történetírások történetéről lefordítsuk és kiadjuk japánul, mert az egész térségről sokat lehet tanulni belőle. Persze talán még mindig magyar nacionalista vagyok, hiszen egy másik társadalmat kívülállóként csak akkor lehet megérteni, ha először teljesen együtt élünk, együtt érzünk azzal. Azután persze más szemszögből, tehát szlovák, román és így tovább szemszögből is meg kell vizsgálnom ugyanazt a dolgot, ami mindig kiegyensúlyozza az érzelmi, „nemzetérzelmi” reagálást.

Budapest, 2006. november 12.

Az interjút készítette: KÖVÉR GYÖRGY